

Könyvekről

még szakirodalma. Lapalji jegyzetekben mégis jelentős számú szakmunkát találunk, *Balibar* főként saját publikációira hivatkozik.

A téma és – újdonsága miatt helyenként bizonytalankodó – feldolgozása emberi szempontból is jelentős. Félreértéseket tisztázhat, például az államnyelv és a helyi vagy nemzetiségi nyelvek szembeállítására tekintetében: a nyelvek együttes jelenlétét mutatja be természetesnek, a világkultúra tartozékának.

A könyv a *Que sais-je?* tudományos sorozat 2796. számú kötete.

Bán Ervin

Jacqueline Dangel: *Histoire de la langue latine*

Presses Universitaires de France, Paris, 1995. 128 o. Irodalom: 125–126. o.

A könyv elmond, leír mindent, amit a latin nyelv mintegy ezer éves múltjáról érdemes tudni a latinnal bármilyen módon foglalkozó szakembereknek, tanároknak és érdeklődőknek. Talán még olyanoknak is, akik éppen a nyelv történetét választották kutatási területül – valószínűleg ők is találhatnak benne újat, jöhetnek a könyv szerény terjedelmű: A romanisták – az újlatin nyelvek kutatói – pedig megtudhatják belőle, hogy a spanyol, francia stb. előzménye nem csak a késői vulgáris latinban jelenik meg, a gyökerek egy része jóval régebbre nyúlik vissza. Különösen francia szakosok olvashatják érdeklődéssel, mert a szerző megkülönböztetett gondossággal figyeli, hogyan készített elő a latin nyelvfejlődés hosszú évszázadokon át a francia születését. Végül nagyon érdekes lehet a régi gimnáziumok még élő „öreg”-diákjainak, akik nyolc éven át, nagy óraszámokban foglalkoztak *Cicero* és *Tacitus* nyelvvel. Ők azt tudhatják meg a latinról, amit az iskolában annak idején nem tanítottak, noha egynéhány ilyen érdekesség felfedezésére lett volna idő.

A latin nyelvfejlődést úgy mutatja be, mint egy hidat. Feljárja a latin előtti hagyaték, a közös indoeurópai vagy itáliai alap. A lejárát pedig *Romania*; az újlatin nyelvek közössége. Ezzel kapcsolatban érdekes kérdés, hol jelölik ki a nyelvi latinitásnak és *Romania* születésének a találkozási pontját. *Herman József* professzor francia nyelvtörténetében a Kr.u. 650 körüli időt jelöli meg, mert akkor már csak az értette a latin szót, aki tanulta. *Dangel* „hivatalos” megállapításra támaszkodik, egy, Gallia földjén, Kr.u. 813-ban tartott egyházi tanácskozáson kimondták, hogy a nép nem érti a szertartások és az egyházi könyvek nyelvét.

Három nagy fejezetben tárgyalja a fejlődést. Az *első* az általános menetet mutatja be. Minthogy számkra már jórészt csak irodalmában élő nyelvről van szó, ez a fejezet inkább művelődéstörténet és stílustörténet, mint nyelvtörténet. Jórészt Róma íróira, grammatikusaira, elmélkedőire támaszkodik és leginkább *Cicerót* és *Quintilianust* idézi. A nyelvtörténeti korszakok: az irodalom előtti – a korai irodalom, amikor az auctorok még nem távolodtak messzire a köznépi beszédétől (*Cicero* még félig-méddig ehhez a korhoz tartozik) – a nagy irodalom ideje, amikor görög hatás alá kerül a nyelv és a verselés, elszakad a nép nyelvhasználatától – az augustusi virágkor után az irodalom próbál visszatérni a természetes nyelvhasználathoz, de kevés sikerrel – a III. századdal pedig kezdődik a felbomlás.

Ebből a korszakolásból megérthetjük a régi „klasszikus” gimnázium érettségi gyakorlatát. Íratlan, de a legtöbb latintanárral tiszteltetben tartott szabály volt, hogy írásbeli érettségén nem fordítottak *Cicerót*, *Liviust*, mert „túl könnyű” – hagyták őket a reál- és a leánygimnáziumoknak. Nyilvánvaló, hogy a vizsgázót a görögösödött klasszikus irodalmi nyelv kényszerítette nagy erőfeszítésre.

Könyvekről

A második fejezet a *latin hangtörténet*. Érdekes egy olyan nyelv hangjainak történetét olvasni, amelyet évszázadok óta nem *hallott* senki. A szerző kézben tartja a témát, megtalálja azokat a tényeket és az ókori szerzők azon megállapításait, amelyeknek egybevetésével minden fontosat meg tud állapítani. A harmadik, *grammatikai* fejezetben főleg azokat az összefüggéseket tárja fel, amelyeket a latinra még emlékező közvélemény nem szokott megfigyelni, észlelni. A nyelvet vertikálisan is bemutatja, egyaránt fontosnak tartva az irodalmi és a köznyelvet, a népi nyelvváltozatot és a dialektusokat. Röviden ír a latin utóéletéről, a középkori latinságról, amelyet – legalábbis nálunk – a középiskola nem ismertetett meg azóta, amióta a latin nyelv tantárgy és semmi egyéb.

Olvasás közben érezni lehet, hogy a szerző szereti, becsüli a nyelvet, amelynek történetét bemutatja; különösen méltányolja a pragmatikus gondolkodás kifejezőjeként. Vonzalmát indokolja az is, hogy anyanyelvének előzményét látja benne.

A magyar nyelvről a könyvben nem esik szó, mégis, ha akarunk, találhatunk benne magyar érdekességet. *Aurélien Sauvageot* több írásában felhívta a figyelmet a magyar és a latin bizonyos hasonlóságaira. Néhányat *Dangel* könyvének tanulmányozása közben azonosíthatunk: a szó önállósága, mondattani felszereltsége (aminek az ellenkezője jellemzi a franciát), a hosszú és rövid magánhangzók különbségének fonémaértéke (a latinban legalábbis a Kr.u. III. századig) és az, hogy egyik nyelvben sincs redukált magánhangzó.

Eléggé bőséges a könyv bibliográfiája. Két német és egy olasz kiadványon kívül csupa francia nyelvű munka. A szerzők listáján két magyar is szerepel, *Herman József* és *Kiss Sándor*, de ők is franciául írták a szerző által felhasznált munkájukat.

A szerző a latin példákhoz, idézetekhez megbízható francia fordítást ad.

Bán Ervin

Literacy, Economy and Society, Results of the first International Adult Literacy Survey

Organisation for Economic Cooperation and Development; Statistics Canada, 1995. 199 o.

A kiadvány kutatási beszámoló egy nemzetközi összehasonlító vizsgálatról, amely hét ország (Egyesült Államok, Hollandia, Kanada, Lengyelország, Németország, Svájc, Svédország) felnőtt lakosságának olvasási-, és számolási készségeiről szól. Az adatfelvétel a felsorolt országok 16–65 éves lakosságának reprezentatív mintáján készült, összesen mintegy 18 ezer személy oldotta meg az anyanyelvén a feladatokat, illetve válaszolt az interjúkérdésekre, melyek a válaszadók szociális és kulturális hátterére vonatkoztak. A munka az első nemzetközi kutatás, amely a felnőtt lakosság valamilyen készségrendszerét, összehasonlító formában vizsgálja.

Itt rögtön a címről kell szólnunk. A könyv angol címének első szava a „literacy” nem csupán műveltséget jelent, hanem annak az alapját, az írni- és olvasnitudást, valamint az alapvető számolási készséget is magában foglalja. Magyarul talán az „írástudó” klasszikus jelentése közelíti meg legjobban a „literacy” jelentéstartalmát, de ez a kifejezésünk kissé régies. A „műveltség” fordítás azonban nem egészen pontos, mivel jelentése a nyelvünkben gazdagabb tudásanyagot és képességeket feltételez, mint a „literacy” az angolban. Mégis úgy gondolom, hogy ez utóbbi talán a könyv tartalmának megfelelőbb fordítás.